

suffixes - *ion*, -*ist*, and the grammatical suffix of plurality -*s*. All these morphemes constitute the external structure of the term *post-impressionists*.

The internal structure of the term, or its *meaning*, is nowadays commonly referred to as the word's *semantic structure*. This is certainly the term's main aspect. Terms can serve the purposes the human communication solely due to their meanings, and it is most unfortunate when this fact is ignored by some contemporary scholars who, in their obsession with the fetish of structure tend eludes mathematical analysis. And this is exactly what meaning, with its subtle variations and shifts are apt to do. The semantic structure of the term does not present an indivisible unity (that is, actually, why it is referred to as "structure"), nor does it necessarily stand for one concept. It is generally known that most terms convey several concepts and thus possess the corresponding number of meanings. The term having several meanings is called polysemantic, and the ability of terms to have more than one meaning is described by the term polysemy. When analyzing the semantic structure of a polysemantic term, it is necessary to distinguish between two levels of analysis. On the first level the semantic structure of the term is treated as a system of meanings.

This definition describes the notion "synonymy", gives some criteria of synonymy (identity of meaning, interchangeability), shows some difference in connotation, emotive coloring, style, etc. But this descriptive definition as well as many others has the main drawbacks - there are no objective criteria of "identity" or "similarity" or sameness of meaning. They all are based on the linguistic intuitions of the scholars.

Synonyms, therefore, are only such terms as may be defined wholly or almost wholly in the same terms. Usually, they are distinguished from one another by an added implication or connotation, or may differ in their idiomatic use or in their implication. They usually are interchangeable within limits, but interchangeability is not the final test, since idiomatic usage is often a preventive of that. The only satisfactory test of synonyms is their agreement in connotation.

The infiltration of British English by Americanisms also results in the formation of synonyms pairs, one being a traditional Britishism and the other - a new American loan: Leader - editorial; autumn - fall; government - administration; luggage - baggage; wireless -radio; lorry - truck; tin- can; long distance (telephone) call - trunk call; stone - rock; team-squad.

As a rule the Americanisms have a lower frequency index than the British counterparts. Thus, tin is more common than can, team - than squad. But luggage - baggage, lorry - truck, leader -editorial are used sometimes interchangeably.

In a few cases the American synonym has a higher frequency than its British counterpart as in the pair: commuter - a season ticket holder. Very often 2 synonyms differ stylistically. British synonym is stylistically neutral while the Americanism is stylistically marked (usually as colloquial or slang): intellectual - egg head, excuse - alibi, angry - mad, averse - allergic.

English also used many pairs of synonymous derivatives, the one Hellenic and the other Romance: hypotheses - supposition, periphery - circumference sympathy - compassion, synthesis - composition.

Set expressions consisting of a verb with a postpositive are widely used in present day English: to choose - pick out, abandon - give up, postpone - put off, return - come back, quarrel - fall out.

Even more frequent are, for instance, such set expressions which differ from simple verbs in aspect or emphasis: to laugh - to give a laugh, to sign - to give a sign, to smoke- to have a smoke, to love - to fall in love.

Smell, scent, odor, aroma all denote a property of a thing that makes it perceptible to the olfactory sense. Smell not only is the most general of these terms but tends to be the most colorless. It is the appropriate word when merely a sensation is indicated and no hint or its source, quality or character is necessary.

BIBLIOGRAPHY

1. Журавлёва Т.А. Особенности терминологической номинации. Монография. АООТ Торговый Дом "Донбасс" Донецк, 1998.

Аннотация: мақала терминлердин семантик кеңшилик хэм мәнислерге бағышланған.

Таяныш сөзлер: семантикалық дизим, семасиология, бөлім, тәсір, мәнис, грамматикалық мәнис, синхроник.

Annotatsiya: Maqola atamalarining semantik makoniga va ma'nolariga bag'ishlangan.

Tayanch so'zlar: semantik tuzilma, semiziologiya, bo'lim, ta'sir, ma'no, grammatik ma'no, sinxronik.

Abstract: The article is devoted to the semantic space and meanings of terms.

Key words: semantic structure, semisiology, section, influence, meaning, grammatical meaning, synchronic.

Аннотация: Статья посвящена семантическому пространству и значениям терминов.

Ключевые слова: семантическая структура, семисиология, раздел, влия-ние, значение, грамматическое значение, синхронический.

ӘДЕБИЙ-ХРОНИКАЛЫҚ ОЧЕРКТЕ СИНТЕЗ МӘСЕЛЕСИ

Палұанов Б.

Қарақалтақ мәмлекетлик университети

Дөретиўшиликте әдебият пенен журналистиканың синтезлениўи мәселесин үйренгенимизде қарақалпақ публицистлери менен журналистлериниң усы дөретиўшилик шеберликти қалайынша пайдаланып атырғаны дыққат тартады. Гәрезсизлик дәўириндеги қарақалпақ баспасөз бетлерин параклағанымызда газета-журналлар

бетлерінде жәрияланған очерктер сан жағынан үйрениуге жетерли екенінің гүясы боламыз. Елимиз ғарезсизлиги дәуірінде баспасөзімізде очерк жанрын жетилистириуде салмақлы үлес қосқан қарақалпақ публицисттеринен Шарап Уснатдинов, Атажан Халмуратов, Өмирбай Өтеулиевларды айрықша атап өтіу орынлы. Бул илимий мақаламызда журналист Атажан Халмуратовтың «Ел ағасының екінші өмирі» [1:75] деп аталған әдебий-хронологиялық очеркин әдебиет пенен журналистика синтези мәселеси көз-қарасынан үйренеміз. Атажан Халмуратовтың «Ел ағасының екінші өмирі» деген атамадағы кітапшасында ұзақ жыллар дауамында Қарақалпақстан халқын басқарған Пиржан Сейтовтың халық үшін іслеген хызметлери сөз етилген. Кітапшаның бас бетінде-ақ, «Кітаптағы сәуленген ұақыялар анық турмыслық фактлерге тийкарланып алынған» деген қатарды оқыуға болады.

«Көркем әдебиетта прототип (өмирде ҳақыйқаттан да болған адамлар)ға тийкарланған ҳалда типиклестиріу де әҳмийетли орын тутады. Жазыушы турмыста болған реыл адамды терең үйрениуи нәтийжесінде оның итибарлы қәсийетлерин саралап басқа қәсийетлери есабынан бөрттирип, белгили қосымшалар арқалы және де айдынырақ сәулендиреди хәм әдебий тип дөретеди.» [2:79]. Демек, автор бунда турмыслық ұақыяны көркем фактке айландыруы көзде тутылады. Автор «Пролог орнына эпилог» деген алғы сөзінде очеркти жазыудағы мәксетлерин түсиндирип жазады.

«Узақ жыллар бойына топлаган журналистлик тәжирийбемде бир байқағаным – объективке илинген «объект»лер еки қыйлы болады екен.» деп баслайды. Демек, автор өзін журналист есаплайды хәм хәм журналистлик объектив боларын көрсетеди. Очеркте турмыстағы реал ұақыялар сөз етиледі. «Олардың бир бөлими қахарман тилинен гүрриң етилсе, басқа бөлими автор тилинен баян етиледі.» [3. 37]. Негизінде бул очеркте автор образы, қахарман хәм автор-гүрриңши хәрекет етеди. Автор не үшін бул шығармасын «әдебий хроникалық очерк» деп атаған? Себеби, бунда журналист сыпатында әдебий шығарма жазғанын баянлаған. Журналист А.Халмуратовтың бул очеркинде әдебиет пенен журналистиканың синтезин анық көриуиміз мүмкин. Автор образы сюжет линиясы бойынша очерк басындағы прологта хәм ең соңғы «Ел ағасының екінші өмирі» деген бөлиминде көринеди. Қалған бөлимлерде автор баянлаушы сыпатында ұақыяларды хронологиялық усылда сүүретлейди.

«Конкрет, хұжетли факт бул жанрларда екінші жобаға шығады, оның орнына автордың фактлерден алған тәсирлери, автордың баҳасы хәм авторлық ойлар баслы орынға шығады.» [2:70]

Автордың кітапша басындағы «Естен кетпес еки ушырасыу» деген бөлиминде-ақ, журналистика менен әдебиеттың өзгешелигин анық көрсеткен: «Тыңлап отырып, геллеме бай ұақыяларға, драматизмге толы оның өмир жолын газетама мақала, кейин «Әмиўдарья» журналына әдебий-хроникалық очерк етип жазайын деген бир пикир келди. Мақаланы газетаға берип үлгердим. ... Солай етип, әдебий-хроникалық очерк жазылмай қалды.» [1:8]. Автордың пикиринше, мақала газета үшін жазылдаы да, ал очерк айына бир шығатуғын журнал үшін қолайлы жанр. Себеби, оның көлеми үлкенирек болыуы да мүмкин. бундай көлемди күнделики газета көтере алмайды. Хәр бир саннында үзиндилер беріу мүмкиншилиги ғана бар.» Очеркист жанрдың қысқалық, анықлық, исенимлилиқ хәм басқаларды талап етиуши газетаның өзгешелиги менен шеклениуге мәжбүр. Ол хәттеки газетаға тән болған хәзиржууаплылық талабын да есапка алыуы тийис.» [4: 92]. Очеркисттиң еки дөретиушилиқ түрдің синтезлениуине негиз жарататуғын хәм анық көзге түсетуғын усылы бул автор кітап оқыушылары менен туўрыдан-туўры сәўбетлес болыуы есапланады. Автор декрлик көпшилиқ очерклерінде ямаса очерктер топламында алғы сөзлерінде аудитория менен байланысуға, оларға сәўбетлес болыуға умтылады. Хәттеки, усы дөретиушилиқ хәрекеті оның кейинги жазған эссе шығармаларына негиз жаратпы десек те болады. Бул өз алдына үйрениуді талап ететуғын мәселе. Автордың биз талқылап атырған кітапшасында болса аудитория менен туўрыдан-туўры сәўбетлесиуин мына жазғанларынан билиуге болады.

«Келиң жақсысы, ұақыяларға алып-қоспай тәбийий ҳалында, бирақ көркемлеп, кітап оқыушыны зериктирмеу үшін әдебий бояуын оңдырмай, ширели етип айтып беріуге хәрекет етейин.» [1:8]. Шығарманың кирис бөлиминде автордың «мен»и анық көзге тасланады. «Басқа биреу айтып қоймастан бурын өзим айтып қалайын деп «журналистпен, Пиржан аға! Жаңа Сизиң алдыңызда отынға келген тележка менен зорға жеткенім. тын өзлестиріушилер туўралы очерк жазыу тапсырылған» дедим асығып-үсигип.» [1:5]

Журналист өзи ҳақында мағлыұмат беріуин дауам етип: «Мен сол сапардан «Жер, жигитлер хәм картаға түспеген қала» атамасы менен сериялы очерктер жазып, өз миннетимди ақлаған болдым» деп биринши беттен баян етеди. Бирақ, бул автордың баянлауы емес, ал автор-қахарманның сөзи екенін, шығарманың басынан ақырына шекем автор қахарман менен теңдей ұазыйпа атқарғанын көриуге болады.

Журналист фактлерди көркемлеп жеткеріуде өзинің дөретиушилиқ шеберлигин усы очеркте айқынырақ көрсеткен. Қахарманның хронологиялық өмир жолын сәулендириу үшін образлы түрде дәуір келбетин бере алған. Атажан Халмуратов бул хронологияқ әдебий очеркин бөлимлерге бөлип, шығарманың композициялық өзгешелигин дөретип, шығарманың логикалық жақтан толықтыратуғын хронологиялық бирлигин пайда еткен. Мәселен, «Дүнйаның ислери» бөлиминде инсан өмирі ҳақында пикир жүритилип, онда қахарманның балалығы сөз етиледі. Екінши бөлим «Үлкен жолдың баслануы» деп аталып, ол биринши бөлимнің дауамы болып, хронологиялық избе-изликти сақлайды хәм бөлим атамасында да үлкен мәнис жатыр. Өмир деген узын жол болатуғын болса, соның ең үлкени адамның жаслығында көринетуғынын автор көркемлеп түсиндиреди.

«Жүги ауыр жолаушы» деген атамаға автор терең мәнис жүклеген. Онда өмир жолларында ұзақ мәнзилди басып өткен жолаушы үшін ийиніндеги жүктің ауыр келетуғыне мәўритиболарын көркемлеп түсиндирген.

Ең соңғы бәнт басар бөлимди автор «Ел ағасының екінші өмирі» деп атауында мазмун жатыр. «Очеркнинг темасы да композицияға киреди» [3: 80] Не үшін адамның екінші өмирі болатуғынын кітап

оқыушысына қахарман мысалында түсіндірген. Автор очерк композициясын дүзгенде схематизмнен қашады хәм хәр бир очеркинде жаңаша жол салыуға умтылады. Буны биз очеркисттиң басқа очерклерин оқып, билип алыуымыға болады. Көпшилик очерклерде автор образы көринбей қалады, ал А.Халмуратов бәрқулла автор образын баслы фигура сыпатында көрсетеди. Автордың журналистлик тәжирийбеси, кәсиплик шеберлиги ўақыяларды дәретиўшилик усулда баянлаўы китап оқыўшысын өзине тартады. Бул усул көркем әдебий шығармаға тийисли болса да, журналистикада да фактлерди фантазия менен байытыў жоллары очерк жанрында анық көринеди. А.Халмуратовтың басқа очеркислер, публицистлер хәм журналистлерден баслы айырмашылығы шығарма жазылыў ўақты менен сәўлеленип атырған өткен ўақыялардың арасындағы дистанцияны байланыстырыў шеберлиги болып табылады.

«Ел ағасының екінши өмири» деген очеркинде де автор XX әсирдеги Қарақалпақстан тарийхында орнына ийе болған мәмлекетлик ғайраткер Пиржан Сейтов образы арқалы сол дәўир ўақыяларына XXI әсир көз-қарасынан бақа береді. Қахарман да, автор да дәўир сиясатына қатнасын билдиреди.

Атажан Халмуратовтың бул әдебий-хронологиялық шығармасы «Очерктиң қурамалы қубылыс хәм оның еки дәретиўшилик бағдардың «қосылған жеринде» турады» [4;3] деп бақалаўға қарақалпақ баспасөзи мысалында толық тийкар жаратады. Қарақалпақ баспасөзиндеги очерклерди изертлеген доцент З.Қожықбаева соңғы дәўирдеги очерклерге тән қәсийет сыпатында, оларда авторлық позиция айқын көзге тасланып атырғанын жазған еді. [5:4] Автордың журналистика жанрындағы материалды көркемлеў усуллары арқалы әдебий шығарма дәрежесине жеткерийи оның дәретиўшилик шеберлигиниң бир қыры болып табылады.

ӘДЕБИЯТЛАР

1. Халмуратов А. Ел ағасының екінши өмири. Нокис, Қарақалпақстан, 2005, Б.75
2. Ворошилов В.В. Журналистика. Изд. Михайлова В.А. Санкт-Петербург, 1999. Б. 304
3. Тоғаев О. Публицистика жанрлары. Тошкент, Ўқитувчи, 1976. Б. 204.
4. Хамдамов Ю. Закон ва мезон. Тошкент.: Ўзбекистон, 1991. Б.119
5. Гузанова Е.В. Эволюция жанра очерка в Мордовской литературе. АКД, Саранск, 2013. Б.22
6. Кожикбаева З.А. Художественный очерк в современной каракалпакской литературе (1980-1990-е годы). АКД, Нукус, 1996. Б.16

Rezюме: Mazkur maqolada qoraqalpoq matbuotidagi ocherk janrining evolyutsiyasi va journalist A.Xalmuratovning adabiy-xronologik ocherk yozishdagi ijodiy mahorati tadqiq qilinadi. Maqolada ocherk janrida jurnalistika va adabiyot sintezi masalasi o'rganilgan.

Kalit so'zlar: ocherk, adabiyot, jurnalistika, janr, fakt, to'qima, obraz, sintez.

Резюме: В данной статье изучается эволюция жанра очерка в каракалпакской печати и творческое мастерство журналиста А.Халмуратова в созидании литературного-хронологического очерка. В нем рассматривается вопрос синтеза литературы и журналистики в жанре очерк.

Ключевые слова: очерк, литература, журналистика, жанр, факт, фантазия, образ, синтез.

Resume: This article studies the evolution of Essay genre in the Karakalpak Press and the journalistic creative skill by A. Khalmuratov in creating a literary-chronological Essay. It examines the issue of synthesis among Literature and Journalism in the Genre of Essay.

Key words: essay, literature, journalism, genre, fact, fantasy, image, synthesis.

УДК: 070

ББК: 316.77:82

ПУБЛИЦИСТИКА ХӘМ ПУБЛИЦИСТИКАЛЫҚ ТЕКСТ

Яхияев З.

Қарақалпақ мәмлекетлик университети

Публицистика – турмысымыздың хәр кыйлы тараўларындағы әҳмийетли мәселелерди, фактлерди, қубылысларды үйрениў хәм автордың социал идеалы көз-қарасынан бақалаўшы, күн тәртибинде турған мәселелерди сәўлелендирийи себебинен дәўир руўхын бериўши, кең жәмийетшиликке арналған дәретпе болып табылады. Публицистиканың ўазыйпасы, бириншиден, экономикалық, сиясий хәм мәдений өмир фактлерин халыққа жеткерип бериў болса, екіншиден мағлыўмат хәм хўжетлерге сүйениў арқалы жәмийетлик пикир оятыў, кызығыўшылықларды жанландырыў, көз-қарасларды қәлиплестирийи, инсанияттың унамлы мақсетлер жолындағы талпынысларын қоллап-қуўатлаўдан ибарат.

Публицистика – жетискенликлерди ен жайдырыў хәм кемшиликлерди сапластырыў жолларын, бул мәселелер жәмийетлик турмыстың басқа тараўларында кең тарқалмай атырып-ақ, жуўаплар излейди. Күнниң әҳмийетли машқалаларын үзиликсиз сәўлелендирип барыў менен тарийхый шынлыққа хызмет етеди. Әдебият, көркем өнер, архитектура хәм тағы басқа тараўларда келешектеги үлкен дәретиўшиликлер ушын бай материалларды топлап береді. Буннан заман шежиресин бүгинниң хәм мәңгиликтің талабы менен жедел шешип барыў сыяқлы ўазыйпа жүкленген журналистиканың кандай дәрежеде жуўапкершиликли хәм қырағы болыўы кереклиги көринип турады.

Публицистика ҳаққында көплеген алымлар өзлериниң анықлама, түсиник хәм пикирлерин айтады. Мәселен, “Қысқа әдебий энциклопедия”да «Публицистика – әдебият хәм журналистиканың бир түри болып,